

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В.С.ІКОННИКОВА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сьогодні в економічному й духовному житті українського суспільства спостерігаються кардинальні зміни, які зумовлюють необхідність обґрунтування нових концептуальних підходів до розвитку освіти, спрямованої на утвердження національної ідеї й водночас орієнтованої на інтеграцію в європейський і світовий освітній простір.

Вивчення й актуалізація досвіду попередніх поколінь, дозволяє здійснити порівняльний аналіз минулого й сучасного, прогнозує можливості й варіанти новітніх освітніх систем, науково передбачає майбутнє, забезпечує поєднання теоретичних пошуків з ретроспективним аналізом розвитку педагогічної думки.

Проведення системного аналізу розвитку дидактичних поглядів окремих педагогічних персоналій, які дають змогу осмислити загальну картину педагогічного процесу в Україні як цілісного багатогранного явища, дозволяє виокремити й відтворити розвиток української педагогіки, зберегти і збагатити українські культурно-історичні традиції.

Звернення до дослідження науково-педагогічної діяльності В.С.Іконнікова дозволяє з'ясувати особливості розвитку системи освіти країни на певному історичному етапі, визначити місце і роль в ній видатного українського педагога, актуалізувати цінний науково-педагогічний досвід вченого щодо сучасних модернізаційних процесів в системі вищої освіти України.

В.С.Іконніков – видатний педагог, який понад 50 років (1866-1918) викладав історичні науки в найпрестижніших вітчизняних вищих навчальних закладах, поєднуючи наукову й навчальну діяльність. Ним розроблені: Стародавній період Північно-Східної Росії; Московський період; період Нової Російської історії; Історіографія як навчальна дисципліна. За пропозицією В.С.Іконнікова в 1874 році було введено викладання обов'язкових лекцій із статистики та політичної економії для студентів історичного відділення Університету Св.Володимира. Отже, вчений доклав значних дидактичних та організаційних зусиль до становлення історичної освіти. В.С.Іконніков – автор багатьох історичних праць, науково – методичних посібників, талановитий викладач. Вчений-педагог за свою плідну діяльність був удостоєний державних нагород; орденів св. Станіслава 1-го і 2-го ступеня, св. Володимира 3-го ступеня, св. Анни 1-го і 2-го ступеня, а також відзнак за бездоганну службу. В.С.Іконнікова було обрано почесним членом Київської Духовної Академії, Юрїївського, Харківського, Київського, Петербурзького, Московського та Новоросійського Університетів, Петроградського Археологічного інституту, Петроградської Духовної Академії, Київського Археологічного інституту.

Аналіз останніх публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Послідовне вивчення творчості В.С.Іконнікова розпочалося в 1925 році дослідженням О.І.Соболевського та Л.П.Добровольського (1929). Творчий шлях В.С.Іконнікова у дореволюційній науковій літературі висвітлювався частково (О.І.Соболевський, Л.П.Добровольський, М.Ф.Владимирський-Буданов, О.І.Ліхачова, О.В.Назаревський), також частково було розкрито його внесок в історичну науку (П.М.Мілюков, С.Ф.Платонов, М.О.Чистович). Напрямок, за якими досліджувалися здобутки вченого було декілька: проблеми історіографії та джерелознавства (І.Н.Войцехівська, М.Ф.Дмитрієнко, Р.О.Кирєєва), історичну діяльність (В.Г.Сарбей, В.П.Піріг), киевознавство (І.Н.Войцехівська, Л.П.Добровольський). Досить аргументовано розкрито окремі методичні аспекти творчої спадщини вченого в сучасній науковій літературі: археологічний напрямок (О.І.Журба, І.Н.Войцехівська, Р.О.Кирєєва), біографічна література (О.О.Колесников, В.І.Ульяновський), літературна діяльність (О.А.Радзивілл, І.Н.Войцехівська). У сучасний період зусилля вчених зосередилися на систематизації наукового й педагогічного доробку В.С.Іконнікова. Отже, в кінці ХХ ст. акцент переноситься в площину педагогічної творчості вченого. Безпосередній викладацькій практиці педагога присвячено лише окремі частини в публікаціях (І.Н.Войцехівська, В.І.Ульяновський, О.М.Тарасенко, І.Г.Малинко, К.О.Кобченко). Однак, у цілому, як засвідчує аналіз науково-педагогічної літератури та дисертаційних робіт, цілісного дослідження педагогічної діяльності В.С.Іконнікова не було здійснено

Формулювання цілей статті... Мета статті - проаналізувати й теоретично узагальнити зміст науково-педагогічної діяльності В.С. Іконнікова в закладах вищої освіти на історичному тлі розвитку вітчизняної науково-педагогічної думки кінця ХІХ – початку ХХ ст. та здійснити актуалізацію педагогічної діяльності педагога в контексті модернізації національної системи освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження... Науково-педагогічна діяльність В.С.Іконнікова тісно пов'язана з Київським інститутом шляхетних дівчат (1865), Київським Університетом Св.Владимира (1866, 1868-1923), Харківським університетом (1866-1867), Новоросійським університетом (1867, 1869), Одеською 2-ю гімназією (1867). Протягом збільш ніж п'ятдесятирічної викладацької діяльності В.С.Іконніков прочитав велику кількість курсів із загальної та російської історії, історіографії [1]. Наукова і педагогічна діяльність вченого мають цілісний характер, їх важко розмежувати. Історичні праці та результати історичних й історіографічних досліджень вченого завжди знаходили відображення в усіх напрямках його науково-педагогічної діяльності, а саме:

1. Розробці методології наукового та навчального пізнання.

В.С.Іконніков обґрунтував головні принципи раціонального вивчення історії; визнання домінуючої ролі історії у процесі пізнання; цілісне сприйняття історичної науки й навчальних дисциплін; важливість забезпечення творчої активності особистості в пізнанні; ґрунтування наукового та навчального пізнання на історичному спрямуванні [2].

2. Збагачення змісту, методів і форм викладання історичних дисциплін.

В.С.Іконніков досліджував історію Стародавньої Північно-Східної Русі, Московської держави, історіографію та інші як навчальні дисципліни, що будувалися на принципах науковості й культуровідповідності, логічної послідовності, систематичності; доступності; історизму наукового пізнання; цілісної загальнонаукової картини світу; використання навчальних дисциплін. Вчений переконував у важливості використання методів, прийомів і форм викладання, що ґрунтуються на врахуванні пізнавальних інтересів, активізації когнітивних, психічних, перцептивних та емоційних процесів (проблемний виклад матеріалу, організація дослідницької діяльності, застосування демонстраційного матеріалу тощо); вчений збагатив зміст навчальних дисциплін, зокрема загальної та російської історії, історіографії, історії тогочасного стану освіти, джерелознавства, новими фактами й сучасними методами дослідження [3].

3. Удосконаленні лекційної майстерності.

Лекції В.С.Іконнікова відрізняли такі характерні особливості: наукова цінність для майбутньої спеціальності слухачів; послідовність; раціональний добір матеріалу; логічність побудови; поєднання наукових термінів та живої мови; наявність інформації, що дає можливість отримати орієнтири для самостійної роботи; наукова концептуальність [1,2].

4. Написання посібників для вищої школи.

В.С.Іконніков забезпечив власними навчальними виданнями майже всі наукові дисципліни, що були предметом його викладацької діяльності у вищих навчальних закладах. Особливостями цих посібників були: насиченість великим фактичним матеріалом у поєднанні з детальним аналізом; цілісність головної думки; новизна наукових підходів; добір і систематизація цікавих прикладів; новий методичний супровід; доступність; логічна структура викладу матеріалу [2, 4, 5].

Загальнодидактична діяльність В.С.Іконнікова була пов'язана з виконанням посадових повноважень та почуттям громадського обов'язку вченого з високою довірою до нього прогресивної наукової еліти. Провідними напрямками загальнодидактичної діяльності В.С.Іконнікова можна визначити: 1) Оновлення змісту історичної освіти. Робота вченого була спрямована на вирішення таких завдань: приведення змісту освіти у відповідності до результатів наукових досягнень, що відображали дійсність у її різноманітності; піднесення рівня історичних знань студентів; використання при визначенні змісту освіти загальнонаукових методів пізнання; включення у дидактичний зміст важливих світоглядних ідей; усунення нелогічності в побудові навчальних предметів; виокремлення провідних ідей; забезпечення розвиваючого характеру навчального матеріалу; 2) добір і підготовка педагогічних кадрів. В.С.Іконніков розробив з професорами Київського Університету св.Володимира, „Положення про Вищі Жіночі курси, засновані в Києві”, де обґрунтовано дидактичні вимоги до кандидатів на посаду викладача, їх права й привілеї; перевірку рівня викладання Педагогічною Радою Київських Вищих Жіночих курсів з дотриманням спеціальної та загальнодидактичної кваліфікації викладачів [5].

Організаційно-видавнича діяльність В.С.Іконнікова була зумовлена вірою вченого в необхідність знань, усвідомленням необхідності забезпечення закладів вищої освіти науковою й науково-методичною літературою. Нами встановлено такі складові організаційно-видавничої діяльності вченого: 1) робота по становленню друкованого органу Університету св. Володимира. В.С.Іконніков був керівником і головним редактором „Університетських відомостей” (1873-1913); за цей час університетське видання стало одним з найкращих в Російській імперії: зріс обсяг видання з 20 до 40 друкованих аркушів, запроваджено нові рубрики (бібліографічні огляди, рецензії, наукові статті); 2)

рецензування наукової та навчальної літератури. Вчений брав активну участь у роботі по рецензуванню рукописів, наукових праць з історії Росії; виступав ініціатором і рецензентом публікацій вітчизняних авторів, науковців (Д.Ф.Кобенко, В.М.Грибовський, М.Ф.Владимирський-Буданов); 3) сприяння видавничій діяльності молодих авторів і педагогів-практиків. В.С.Іконников активно залучав молодь до наукової діяльності (М.С.Грушевський, В.І.Савва) постійно підтримував й уважно ставився до її професійного зростання, прагнув досягти єдності теорії і практики в навчальному процесі [1,2].

Організаційно-педагогічна діяльність В.С.Іконникова пов'язана з роботою вченого на посаді декана історико-філологічного факультету Університету св. Володимира впродовж двох термінів: перший (1877-1880) – виступав проти обмежень роботи факультету, за гласність і свободу, проти копіювання німецького університетського викладання; зазначав, що прогрес суспільства залежить від вищої освіти й виховання студентства; активізував демократичні тенденції у змісті навчання, його організації, приймав участь в роботі над реформою університетської освіти; прагнув обов'язковості відвідування студентами лекцій й знання їхнього матеріалу; був проти шкільних методів контролю; розвивав і вдосконалював науку, методики навчання різних дисциплін, покращував кадровий потенціал; другий (1883-1886) –реорганізував навчальний процес на факультеті згідно з новим Університетським Статутом 1884 р.; зосередив управління факультетом в своїх руках: господарською й навчально-виховною діяльністю, добором кадрів; домогся, щоб членами факультетських зборів були ті викладачі, які зарекомендували себе як фахівці; запровадив вибір іноземної мови для вивчення на добровільних засадах; втілював в життя плідну і послідовну кадрову політику [2].

Організаційно-педагогічна діяльність В.С.Іконникова на посаді Директора Київських Вищих Жіночих курсів (1878-1889) визначається заснуванням стипендіального фонду для незаможних слухачок; сприянню організації лабораторій та кабінетів; формуванню бібліотечного зібрання КВЖК; сприянню педагогічній орієнтації Вищих Жіночих курсів, що виявлялося в обов'язковому вивченні педагогіки та складання з неї іспиту; клопотав про розширення прав курсів [6].

Враховуючи багаторічний досвід науково-педагогічної діяльності вченого і можливість використання його педагогічної спадщини у сучасній освітній практиці нами виявлено, що освітні погляди вченого не втратили своєї актуальності й на сучасному етапі розвитку педагогічної науки (визначення джерел і принципів оновлення змісту освіти; ствердження необхідності створення цілісної системи знань з історичних дисциплін; обґрунтування пріоритетного значення вищої освіти в еволюції суспільства; прагнення до забезпечення полікультурності й неперервності освіти та ін.).

Експериментально нами з'ясовано, що педагоги-практики не в повному обсязі використовують результати дидактичних пошуків та науково-освітніх ідей В.С.Іконникова. Дослідження показали, що основною причиною такого стану є недостатня обізнаність із педагогічною спадщиною В.С.Іконникова (46% респондентів виявили некомпетентність з цього питання). Ця причина зумовила необхідність розробки й впровадження у зміст професійної підготовки юристів та менеджерів спецкурсу „Педагогічна спадщина В.С.Іконникова” в розділі курсу „Педагогіка та психологія”, який спрямований на осмислення сучасних проблем теорії та практики крізь призму ідей, досвіду, діяльності вченого. Метою курсу було вивчення провідних аспектів творчості В.С.Іконникова, розгляді їх у контексті модернізації національної системи освіти.

Перспективними напрямками впровадження педагогічних ідей та досвіду діяльності вченого в практику вищих навчальних закладів нами визначено:

по-перше, ознайомлення широкої педагогічної громадськості з малодослідженими науково-методичними працями В.С.Іконникова;

по-друге, розвиток й актуалізація педагогічних поглядів вченого в сучасних наукових пошуках фахівців та у досвіді педагогів-практиків;

по-третє, дослідження маловідомих фактів життя й діяльності В.С.Іконникова, що розкривають його внесок у розвиток освіти та світової педагогічної думки;

по-четверте, пропаганда творчих надбань В.С.Іконникова в педагогічних фахових виданнях;

по-п'яте, вивчення педагогічної спадщини вченого викладачами вищих навчальних закладів, студентами з урахуванням досягнень сучасної педагогічної теорії та практики (введення до навчальних планів, програм вищих навчальних закладів всіх рівнів акредитації спецкурсів з вивчення творчого доробку вченого, включення спецсеминарів з визначеної проблематики в курс педагогіки, соціальної педагогіки, педагогіки й психології та в курс методики викладання історії;

по-шосте, публікації одержаних результатів пошукової роботи;

по-сьоме, аналіз результативності творчого використання педагогічних досягнень В.С.Іконникова у практиці сучасних вищих навчальних закладів.

Висновки.. Таким чином, наукова, дослідницька, педагогічна, організаційна діяльність В.С.Іконникова є прикладом служіння рідному народові й Батьківщині. Науково-просвітницька діяльність, віра в суспільно-перетворююче значення вищої освіти для становлення гуманістичних, загальнолюдських та національних цінностей людини як особистості В.С.Іконникова є кращими українськими освітніми традиціями.

Література

1. Войцеховська І.Н. Від предків до нащадків (Життєопис вітчизняного вченого-історика Володимира Степанович Іконникова) //Пам'ять століть. – 1997. - №3. – С.75-91.
2. Іконников Володимир. Історичні портрети/ Упоряд. В.Ульяновский. – К.: Либідь, 2004. – 428 с.
3. Іконников В.С. Характеристика главных направлений в русской историографии. Историческое значение Н.М.Карамзина. Статьи. Рукой /А.Л.Иконниковой/- IP НБУ ім.В.Вернадського, ф.46, спр.73,100 арк.
4. Киреева Р.А. Первые шаги В.С. Иконникова в историографии //Проблемы истории общественной мысли и историографии. – М., 1976. – С.330-337.
5. Соболевский А.И. Памяти Владимира Степановича Иконникова (Набросок воспоминаний) //Библиографические известия. – 1925. - №1-4. С.215-218.
6. Иконников В.С. Русские университеты в связи с ходом общественного образования //Вестник Европы. – 1876. - №9. – С.161-206.

Анотація

У статті здійснено аналіз й систематизовано педагогічні ідеї В.С.Іконникова, узагальнено досвід діяльності В.С.Іконникова у вищих навчальних закладах та у громадських інституціях, що дозволило визначити й обґрунтувати його авторську дидактичну концепцію й окреслити напрями використання творчого доробку вченого в умовах модернізації системи національної освіти.

Аннотация

В статье осуществлен анализ и систематизированы педагогические идеи В.С.Иконникова, обобщен опыт деятельности В.С.Иконникова в высших учебных заведениях, общественных объединениях и комиссиях. Это позволило определить и обосновать его авторскую дидактическую концепцию и определить направления использования творческого наследия ученого в условиях модернизации системы национального образования.

Подано до редакції 15.05.06